

2025. НОВИ ОБСТОЯТЕЛСТВА, СУБЕКТИ И СТРАТЕГИЧЕСКИ ВИЗИИ

Проф. д-р Владко Иванов, Катедра „Национална сигурност и публична администрация“, Правно-исторически факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, vladko_m_ivanov@abv.bg

Резюме: Статията визира теоретичните основи на стратегическото мислене, обективните обстоятелства, субективните намерения и възможности за планиране на бъдещето. Застъпва се идеята, че кризата на либералната демокрация принуждава водещите държави да създадат нови стратегии в които институциите ще имат централна роля в управлението на националните богатства, социокултурните приоритети и геополитическото позициониране.

Ключови думи: стратегия, стратегическо мислене, държава, организация, управление.

2025. NEW CIRCUMSTANCES, ENTITIES AND STRATEGIC VISIONS

Prof. Vladko Ivanov, PhD, Department “National Security and Public Administration”, Faculty of Law and History, South-West University “Neofit Rilski”-Blagoevgrad, vladko_m_ivanov@abv.bg

Abstract: The article addresses the theoretical foundations of strategic thinking, objective circumstances, subjective intentions and opportunities for planning the future. It advocates the idea that the crisis of liberal democracy forces leading countries to create new strategies in which institutions will have a central role in the management of national wealth, socio-cultural priorities and geopolitical positioning.

Keywords: strategy, strategic thinking, state, organization, management.

Увод

След 40 години триумфален ход, либералната демокрация (като начин на мислене и социално-икономическа реализация) бе поставена под въпрос от нейния авангард – САЩ. Този тип управление бе възможен в условията на глобализация, която не реши нито един проблем на човечеството и то навлезе в етап на хаос, в който постепенно изкрystalизира т.нар. „многополюсен световен ред“. Тоест, световното пространство и ресурсите (финансови, демографски, природни богатства) се преразпределят от 5 – 6 центъра на геополитическа власт. Могъщи ускорители на процеса са конфликтите около Украйна и Тайван, както и кибервойнитеⁱ. Това наложи паническо пренареждане, търсене на нови съюзници, ресурси и стратегии за сигурност с водещата роля на държавата. България не е изключение. Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България Приета с Решение на НС от 14.03.2018 г., не е нито актуализирана, нито адекватна на събитията по света. В периода 2019-2024 г. преминахме през пандемията Ковид-19, започна войната в Украйна, разразиха се

противоречия в Евро-атлантическото пространство, отношенията ни със СРМакедония са все по-сложни, еврозоната и митата създадоха нееднозначни настроения. Притеснително е, че нито един от водещите световни аналитични центрове не предвиди развитието на световните, европейските и балканските предизвикателства. Съвременен пример за девалвация на концепции е Франсис Фокуяма. Неговата много изтъквана и цитирана книга „Краят на историята и последният човек“ (1992), убеждаваше, че либералната демокрация побеждава всемирно и настъпва краят на държавата като форма на човешка организация и управление. Потвърди се тъкмо обратното – без силна държава няма силна икономика, армия и политика, няма адекватни стратегии и победи. Всичко казано е достатъчен повод да помислим за стратегиите като научен (а не пропаганден) продукт на човешкото съзнание.

Теоретични основи и субекти на стратегическото мислене

Понятието “стратегия” днес е наложено чрез гръцкия термин *strategos* (от *stratos*-армия и *ago*-воин). Това трябва да се коригира – големите стратегически визии (геостратегии) са известни от най-дълбока древност в Китай, Шумер, Асирия и Египет. Творците и епосите изненадват както с мъдрост, така и с познания за Вселената, света, общественото устройство и воденето на войни (напр. Сун Дзъ, Веда, Епос за Гилгамеш). Така се достига до формулировката, че стратегиите са теория и практика, наука и изкуство, проекти, в които се презастъпват минало, настояще и бъдеще. Но, светът знае само половината от съдбата си (победените нямат думата). Няма никакво съмнение, че историята е написана от победителите – онези държави и общности, чиито стратегии са били природно надарени, образовани, преминали необходимата йерархия и избирани на тези постове поради качества, адекватни на потенциала на народите и ориентирите, подсказани от авангардни познания. Поради мащабите на дейността си, те са имали широки политически, икономически и културно-религиозни пълномощия, съветвали са се с авторитетни представители на народите си. Някои още приживе са били обожествени. Въпреки самочувствието, днес ние оценяваме някои техни постижения като туристи на фона на величествения Колизеум. Рядко си задаваме въпроса, какъв е смисълът от огромната Китайска стена, какви ресурси са изгубени за нея, колко милиона човешки съдби са вградени в този стратегически проект? Ние дори не знаем за какво са строени пирамидите.

За наша чест, новите научни открития показват, че държавите и съюзите на

българите, от хилядолетия са имали собствени проекти за света, оцеляли са сред природоклиматични и социални катаклизми, в съревнование със съседните водещи световни цивилизации. Тоест, предстои стратегическо преосмисляне на нашия хилядолетен опит, който е дал основание на много учени и световни лидери да ни наричат „държава на духа“.

Въпреки катастрофите, пропилените финансови и материални ресурси и безпътиците с които са приключили повечето стратегии, учените, държавниците, духовниците и пълководците са обобщили опита и са създали теория, която и днес е основа на държавното управление и науката. Според теорията, в противовес на хаоса (породен от непознаване на вселенските закономерности), човекът, като рационално същество е създал организацията, подредеността и йерархията. Имаме ясна логика – постигане на предвидимост и спокойствие в рамките поне на един живот. Всяка организация се създава с определена цел. Тя представлява “бъдещо желано състояние”ⁱⁱ, “желан резултат от някакво действие”ⁱⁱⁱ. Независимо от обстоятелствата, периода от време, подхода, приоритетите и броя на целите, те са доминирани от една стратегическа, водеща цел. Според А. Ангелов “стратегията представлява детайлен, комплексен план, предназначен да осигури изпълнението на мисията на организацията за достигане на нейните цели”. Тя се формулира от висшето ръководство, дава перспектива за цялата организация, има всестранна обосновка за голям период от време и придава обособена индивидуалност на организацията^{iv}. Уилям Кинг и Дейвид Клиланд, в книгата си „Стратегическо планиране и стопанска политика” дефинират, че стратегия е „Общото направление, по което следва да се търси пътят за достигане на целите”.

Стратегическата перспектива на управлението е необходима, независимо дали хоризонтът на управление е реализация на определена икономическа идея или мащабен проект за поколения напред. Главната цел е един лидерски ориентир, според който ръководителите на средно и базово ниво провеждат операциите и тактическите действия и построяват плановете и системите си. Връзката между логиката на управление, от една страна, и хоризонта на управление на организацията, може да се реализира в различни варианти^v и по различни пътища. Тази постановка показва, че хората, организациите и всеки човек имат възможността да избират, коригират и преосмислят пътя. Например, как да стигнат до Марс, как да използват ядрената енергия, към кои съюзи да гравитират, какъв приоритет да поставят пред образованието и пр.

Дефинирането на целта на всяка организация е най-рисковото начинание поради

много причини, но първата е безпощадното съревнование, което предполага определяне на мястото и поведението и сред останалите системи и конкуренти. Това е сложен процес (според някои непознаваем, „Закон на джунглата“), изискващ решение какви ресурси ще бъдат предоставени на организацията, какви ще бъдат методите, средствата и способите за достигане на целта, критериите за оценка на дейността и мотивацията на служителите. В минимизиран вид стратегията е едно дете, в което се влага всичко най-ценно, но то не постига високи резултати. Напротив, често се оказва, че императори, учени и лидери, които израстват от простолюдието, в недоимък и изпитания, неочаквано остават в историята.

Въпросът за идеологическите и правните основи на стратегиите е вечен. Б. Геков, имайки предвид съвременните теории за организациите, счита, че активният подход към управлението на една система се постига чрез:

- управление на сигурността чрез стратегии и
- управление на сигурността чрез закони^{vi}.

Така се оформят два големи клона в управлението – на визионери и юристи. Считаме, че при стратегите надделяват идеологиите и религиите, защото те представят бъдещето като голям проект, произтичащ от принципа „каквото Свише, това и на земята“, или съобразно трудовете на големи мислители като Маркс, пълководци като Александър Велики или авантюристи като Хитлер.

Обективни обстоятелства, субективни намерения и възможности

Когато се оформя замисълът за каквато и да било стратегия, учените, управляващите и социумът се сблъскват с множество вътрешносистемни противоречия и външни заплахи: собствена ограничена представа за обективните обстоятелства, липса на причинно-следствена връзка между минало-настояще-бъдеще; разнопосочни и неустойчиви интереси на социалните групи и партии; задкулисни уговорки и стремеж към забогатяване на управляващите. Очевидно, това изкривява рационалните параметри на мисленето и стратегиите прикриват краткосрочни субективни намерения, които са предпоставка за неуспехи или съдбоносни изненади. Примерът с Титаник винаги ще тегне като Дамоклев меч над стратезите. Търсенето на пряк път до Индия и откриването на Америка също е показателен – намеренията са едно, постиженията, съвсем друго. Но този пример ни убеждава, че който търси, той намира. Така, въпреки рисковете, стратегиите могат да се представят като свят в който има всичко, от рационализъм до емоции, от победи до катастрофи. Естествено, митологията винаги витае около големите

проекти. Причината е, че лидерите мечтаят да бъдат обявени за богове. Следователно, съветваме всеки, захванал се със стратегия първо, да прочетете биографиите на римските императори (техните мотиви са разбираеми за европейците) и да опита да разбере логиката на владетелите от Изтока. За съжаление, в нашия доминиран от парите свят, виждаме много посредствени ръководители, подставени лидери, липса на мечти и в резултат - лениви стратегии, които се отхвърлят с лекота от всяко следващо управление. Мандатността може да бъде проблем за големите национални стратегии. От пръв поглед се вижда, че владетелите с голям период на управление остават в историята.

Обективният подход към действително големия философски, социално-икономически, политически и цивилизационен проблем за стратегиите изисква да се каже, че реализацията на каквито и да е цели поражда противоречия, или самите стратегии идват на дневен ред като инструмент за решаване на противоречия. В това отношение има два подхода:

- революционен подход, който се основава на тезата, че “борбата е преобладаващо отношение между противоположностите^{vii}”. Тя е естествена форма за напредък и движение и може общо да се опише с термина “конкуренция”, главна движеща сила на икономиката и предпоставка за войни – инструменти за налагане на силови промени в световния ред. Конкуренцията и войната водят до победа на по-силните, при тях надделява идеята, че „целта оправдава средствата“;

- еволюционен подход, който въпреки състезанието, предполага мирно съвместно съществуване между обществените системи (държави, фирми, съюзи). Формите на контакт и развитие тук са диалог, партньорство, предвидимост, толерантност. Тази постановка е за предпочитане, но в света на XXI век, когато 5 – 6 големи световни сили ще делят земната шир и умовете на хората, хармонията ще бъде по-скоро пожелание.

Както и да бъде описван стратегическият процес, в природата и обществото често побеждава по-силният, по-приспособимият и по-хитрият. Тази теза е истинско предизвикателство за демокрацията в Европа на фона на възходяща Азия. Съревнованието преминава през сложни периоди на сблъсъци и еволюционна подготовка за тях. Историята поне досега показва, че антагонизмите са горивото на промените, докато спокойствието води към упадък. Защото в крайна сметка победи се печелят и стандарти на живот се поддържат от системата, която придобива повече материя (територия и богатства), енергия (енергийни източници, възраждащ се народ и пр.) и познание (научно-технически прогрес), което е перфектно обяснено в трудовете на проф. Цветан Семерджиев и много други учени. Така например, Европа не пожертва

ресурси за съревнование в ракетостроенето и се оказа без сензори в космоса. Естествено, възникващите нови системи са по-агресивни, те се стремят към преразпределяне на света, за което им е необходима голяма икономическа и политическа власт. Тоест, трябва да очакваме, че в многополюсният световен ред на ХХІ век ще видим агресивни нови сили, реваншисти и завоеватели. По този повод науката не може да подмине общочовешките критерии за успех на всяка стратегия:

- инструменти, с които се постигат целите (насилие-убеждение);
- оценка в скалата - добро-зло, справедливо-несправедливо, красиво-грозно, човешко-нечовешко;
- какъв е крайният резултат за всички – прогрес/регрес.

Трите критерия често не стоят на бюрата на лидерите. Силите, пазещи статуквото и претендентите за водачество имат противоположни ценности. Не забравяме, че ръководителите се базират на правила (закони), а лидерите разчитат както на интуиция, така и на предопределение – все рисковани елементи в стратегическото поведение. Промените винаги са свързани с промяна на стратегическите позиции, достъпа до блага и социален статут. Поради това, никоя власт не се дава без борба. Дори в най-хармоничните и монолитните системи има опозиция, което днес наблюдаваме в САЩ, Русия, Турция. Голямата бюрокрация, разнопосочността, примирението, посредствеността и преписвачеството са се конструирали като исторически враг №1 и за Европейския съюз, чиито лидери постоянно поучават всички и рискуват да се самоизолират.

Зад динамичното (и поради това, несигурно) статукво на глобалната, регионалната и националната картина прозират и конфликтите между съюзническите и националните стратегии. България, като малък субект на световната арена, трябва да има предвид, че всяка устойчива държава изхожда от няколко устойчиви и решаващи национални фактора и след това се опира на декларациите на съюзниците. Например, Русия разчита на ресурси и военна мощ, САЩ на управляват чрез долара, Китай и Индия са демографски колоси, в Близкия изток са зависими от петрола, Япония залага на иновации и трудолюбие. Основният ориентир на ЕС – либерализъм и човешки права привлича много привърженици, но монолитността на институциите и силата са подценени^{viii}. Едва от 2025 г. Брюксел заговори за „мир чрез сила“, което винаги е било максима за всички възходящи центрове на световна власт.

Заклучение

За 35 години преход в България се сътвориха стотици стратегии за различни сектори на стопанството, науката, културата, демографията, противодействието на престъпността и пр. Те не бяха съгласувани с водещите национални интереси, наличните ресурси и управленски възможности. Оказва се, че преходът не свършва, липсват правила и всички национални субекти са разочаровани. Няма обединение, всеки търси егоистичен път към бъдещето с помощта на външни открити или прикрити покровители. Поради това нашите институции и политически ръководители трябва да имат предвид казаното от Р. Даскалов: „Повратните точки на новата ни история неизбежно са водели до написване на нова и пренаписване със задна дата на „фалиралата“ външна ориентация.”^{ix}

Българската наука трябва да е авангард в подготовката за идващите екстремни политически, икономически, климатични и културни събития. Те са моторът на „многполюсния световен ред“. През XXI век човечеството ще поиска да бъдат разкрити много тайни – как са конструирани гените ни, какви експерименти са скрили от нас съюзниците, кой е посял злото и доброто, как се инсценират социалните бури, с какви механизми са ограбвани народите и кой стои в мрака на киберпространството^x. И тези, които пишат и реализират стратегиите ще трябва да отговарят. Няма държава в която да не са падали паметниците на владетели.

Шокът от бъдещето със сигурност има корени в миналото. Историята ще даде ход на съюзи, държави и социални системи, които имат ясни и критични оценки за себе си, за света и ориентири, формиращи идентичност сред върволиците от 10 милиарда. Считаме, че без да научим историческите уроци, бъдещето ще се изплъзне от управлението, човечеството ще потъне в хаос и може да затвори последната страница от историята си. И това не е пресилено – къде са великият Рим, Вавилон, Троя, Третия райх, СССР, Британската империя?

На хоризонта изгряват колосални промени, САЩ предприемат неочакван геополитически курс, Азия набира мощ, Европа остава сама и трескаво търси нови ресурси и пазари. Силата надделява над международното право, природоклиматичните промени променят света. Това е ясен знак, че държавата ще поеме стратегическото управление, а Транснационалните корпорации и възможностите на AI ще бъдат впрегнати за постигане на лидерски позиции в съревнованието за света, без да имат доминираща роля.

Пред нашия народ отново ще бъде поставен въпроса: „Питат ли ме дей Зората?“.

На този фон, България се нуждае от нова, обединяваща национална стратегия, която се основава на няколко големи национални ориентира – древното лидерство на българите в Евразия, Кирило-Методиевото дело, Православието, прекрасните природо-климатични условия. Това е повод още един път да напомним, че създаването на национални стратегии не е копиране на чужди политики, нито пропаганда, нито упражнение за посредствени политици, учени, военни и романтици. И най-важното – за да обедини народа, българската стратегия трябва да се напише на български език.

i G. Belova, G. Georgieva, Y. Kochev, A. Yankov, and V. Babanov, "COVID-19, INFODEMIC AND CYBER SECURITY", *ETR*, vol. 5, pp. 57–61, Jun. 2025, doi: 10.17770/etr2025vol5.8479.

ii Вж. Савов, В. *Основи на управлението*. С., 2000, с.97.

iii Вж. Ангелов, А. *Основи на мениджмънта*. С., 1998, с.5.

iv Вж. Ангелов, А. *Основи на мениджмънта*. С., 1998, с. 127-128.

v Иванов, Пенчо. *За стратегиите с уважение*. Икономически алтернативи, брой 2, 2009.

vi За повече информация вж. Геков, Б. *Полицейска стратегия - същност, изграждане, модел*. С., 1998. Авторът разглежда активен, реактивен, неактивен и аналитичен подход към сигурността.

vii Вж. Томов, К, Станков, В. *Изкуството да живеем ефективно*. С., 2000, с.49.

viii Илиев, С. *Пактът за миграция като основен инструмент на Европейския съюз при управление на миграцията и предоставяне на закрила*. Научно списание „Сигурност и отбрана“, НВУ „Васил Левски“, 2024, гр. В. Търново, бр. 2. стр. 140, ISSN 2815-388X.

ix Даскалов, Р. *От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история*. ИК Гутенберг. С., 2009, с. 11.

x Хорозова, В. *Индустриалните революции и информационните следствия за сигурността и киберразузнаването*. „Диомира“, С. ISBN: 978-954-2977-75-9, 2020, с.188.